۱۳

زنان الگو

شهربانو

همسر گرامی امام حسین

ناهید طیبی

بسم الله الرحمن الرحیم

شهربانو علیهاالسلام(همسر گرامی امام حسین علیه السلام)

نویسنده:

ناهید طیبی

ناشر چاپی:

مشعر

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

شهربانو علیهاالسلام(همسر گرامی امام حسین علیه‌السلام)

مشخصات کتاب

سرشناسه : طیبی، ناهید، ۱۳۴۲ –

عنوان و نام پدیدآور : شهربانو علیهاالسلام(همسر گرامی امام حسین علیه‌السلام)/ ناهید طیبی.

مشخصات نشر : تهران: مشعر، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری : ۶۰ ص.؛ ۱۱×۲۱س‌م.

فروست : زنان اسوه؛ ۱۲.

شابک : ۵۰۰۰ ریال: ۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۲۶۹-۱

وضعیت فهرست نویسی : فاپا

یادداشت : کتابنامه:ص.[۵۷]- ۶۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع : بی‌بی شهربانو

رده بندی کنگره : BP۵۲/۲ /ب۹ط۹ ۱۳۹۰

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۹۷۹

شماره کتابشناسی ملی : ۲۱۰۹۹۸۸

ص: ۱

اشاره

ص: ۲

ص: ۳

ص: ۴

ص: ۵

ص: ۶

دیباچه

ص: ۷

سعادت واقعی انسان و شرط پویایی جوامع بشری در سایه شناخت و کارآمد کردن سیره اولیای الهی است. پر آشکار است که سیره اولیـای الهی به ویژه اهـل بیت خانـدان وحی (علیهم السـلام) به عنوان متقن‌ترین آموزه‌هـای تربیتی و اساسـی‌ترین مؤلفه در فرهنگ اسـلامی است. شـناخت واقعیت‌هـای زنـدگی آنـان و بهره‌گیری از روش و منش و رفتـار و گفتارشـان می‌توانـد زمینه‌هـای تعـالی و سعـادت واقعی انسـان را فراهم سازد، از این‌رو پژوهش در آثار اولیای الهی به ویژه جست‌وجو در احوال خانـدان پاك نبوت که در دامان پر مهر آنان کامل‌ترین انسان‌ها پرورش یافته‌اند به منظور الگوگیری از آنان ضرورت انکارناپذیر مراکز پژوهشی است.

ص: ۸

ایفای رسالت خود برای ترویج فرهنگ اصیل اهل‌بیت (علیهم السلام) دست به انتشار شرح حال عده‌ای از مردان و زنان انسان‌ساز زده است که از جمله آنان شرح حال بانوی گرامی اسلام، شهربانو، مادر گرامی سیدساجدین علی بن الحسین (ع) است.

در پایان مرکز تحقیقات لازم می‌داند که از تلاش‌های پژوهشگر محترم خانم ناهید طیبی و همه کسانی که در به ثمر رسیدن این آثار تلاش نموده‌اند، سپاسگزاری نماید.

انه ولی التوفیق

مرکز تحقیقات حج

گروه تاریخ و سیره

ص: ۹

مقدمه

همواره در گذر تاریخ، شخصیت‌هایی برجسته و بزرگوار زیسته‌اند که بررسی و مطالعه زندگی، منش و روش آنان، ما را به سرچشمه راستی و درستی رهنمون می‌سازد. زندگی این انسان‌های ره‌یافته و الگو را می‌توان از جنبه‌های گوناگون بررسی و آنها را در مقام الگوهای برتر، به جامعه امروز معرفی کرد. بانوان بزرگ و باکرامت، از جمله این شخصیت‌ها هستند که زندگی آنان را از دو جنبه می‌توان بررسی کرد:

الف) قابل بودن و ارزش شخصی و شخصیتی خود آنها؛

ب) قابلیت مادری و تربیت فرزندان بزرگ و تاریخ‌ساز.

در میان بانوان برجسته تاریخ، مادران ائمه (علیهم السلام) جایگاهی ویژه داشته‌اند. از این رو، بررسی شخصیت و جایگاه آنها اهمیتی فراوان دارد؛ زیرا وجود آنان

ص: ۱۰

چنان ارزشمند بوده است که قابلیت پرورش فرزندانی چون ائمه (علیهم السلام) را داشته‌اند.

هفت تن از مادران امامان معصوم (علیهم السلام) کنیز بوده‌اند و در اصطلاح فقه اسلامی، «ام ولد» خوانده می‌شدند. بدیهی است کنیز بودن، خدشه‌ای به شخصیت این بزرگواران وارد نمی‌سازد؛ زیرا اگر قابلیت و توانمندی پذیرش چنین مقام والایی را نداشتند، هرگز به عنوان مادر امام برگزیده نمی‌شدند. پنج‌نفر دیگر، از بانوان شناخته شده در میان مردم حجاز بوده‌اند.

در میان مادران ائمه (علیهم السلام)، دو بانوی بزرگوار، مادرِ امام سجاد (ع) و مادر حضرت مهدی (عج) همواره مورد بحث محققان و اهل قلم بوده‌اند. برخی اصلِ وجود آنها را نفی و گروهی دیگر از پژوهشگران، شخصیت والای آنان را اثبات کرده‌اند.

مادر امام سجاد (ع) پس از تولد آن حضرت، از دنیا رفت. از این رو، گزارشی درباره ویژگی‌های اخلاقی و اجتماعی وی در دست نیست. بر این اساس، مهم‌ترین بحث درباره این بانو، بحث اثبات وجود وی در تاریخ صدر اسلام است. نویسنده این نوشتار، نخست، به اثبات وجود شهربانو و سپس بررسی شخصیت او می‌پردازد.

ص: ۱۱

شخصیت شهربانو

از مجموع کتاب‌هایی که درباره مادر امام سجاد (ع) به نگارش در آمده است، می‌توان به سه نظریه دست یافت:

الف) گروهی اصل وجود شاهزاده‌ای ایرانی به نام «شهربانو» را در میان خاندان اهل بیت (علیهم السلام) انکار می‌کنند و آن را افسانه‌ای می‌دانند که نویسندگان شیعی، در دوران خلافت آل بویه ساخته و در صفحات تاریخ وارد کرده‌اند.

ب) گروهی اصل وجود شهربانو را پذیرفته‌اند، ولی او را دختر «یزدگرد»، پادشاه ساسانی و شاهزاده نمی‌دانند. آنها معتقدند وی تنها اشراف‌زاده‌ای است که در زمان عثمان، به اسارت اعراب درآمد و به امام‌حسین (ع) بخشیده شد.

ص: ۱۲

ج) گروهی دیگر شهربانو را دختر شاه ایران می‌دانند که به اسارت اعراب درآمد و به امام‌حسین (ع) بخشیده شد. این گروه، ارزش و جایگاه وی را نه به دلیل شاهزادگی، بلکه به علت انتساب به خاندان امامت می‌دانند.

از نخستین مخالفان وجود شهربانو در تاریخ، «ابن‌عُنبه» (م ۸۲۸ ه. ق) است. وی می‌نویسد:

خداوند متعال، علی بن‌حسین (ع) را به فرزندزادگی پیامبر، بی‌نیاز کرد از پادشاه‌زادگی یزدجرد مجوس؛ آن هم از دختری که بنابر آنچه در تاریخ آمده، بر سنت اسلامی متولد نشده است ... (۱) در پاسخ به این اشکال نکات زیر به نظر می‌رسد:

الف) در برخی اسناد روایی و تاریخی، شاهزادگی امام سجاد (ع) به عنوان افتخار برای آن حضرت مطرح نشده است. در روایت «شیخ صدوق» در «عیون اخبار الرضا (ع)» که به نظر صحیح‌ترین روایت است، فقط به وجود خویشاوندی میان اهل بیت (علیهم السلام) و ایرانیان اشاره شده و افتخار و غروری به شاهزادگی یزدگرد،

۱- عمدة الطالب فی انساب آل ابی طالب، احمد بن علی الحسین بن عنبه، صص ۱۹۲ و ۱۹۳.

ص: ۱۳

در این روایت دیده نمی‌شود.

ب) با توجه به اسناد تاریخی، پیوند با حکومت رو به افول ساسانی، افتخارآمیز نبوده است. بر اساس گزارش‌های موجود، شهربانو هنگامی اسیر می‌شود که پدرش در حال فرار، به دست آسیابانی کشته می‌شود. بنابراین، دیگر شکوه و بزرگی شاهانه‌ای برای این خاندان وجود نداشته است. از سوی دیگر، در فرهنگ عرب، اسیر هیچ افتخار و غروری ندارد.

ج) بنابر نقل‌های تاریخی موجود از دوره ساسانی، ایرانیان به ویژه خاندان‌های سلطنتی، در آن زمان برای عقد و ازدواج، به سنت‌های خاص خود عمل می‌کردند. رسیدن به سن بلوغ و کفالت بزرگ‌ترها از جمله این سنت‌ها بوده است. (۱) د) برخی تاریخ‌نگاران معاصر معتقدند، انکار ازدواج امام حسین (ع) و شهربانو از سوی ابن‌عنبه در کتاب «عمدة الطالب»، بیش از آنکه بر یک تحقیق تاریخی مبتنی باشد، از جدال سادات حسنی و حسینی یا به عبارت دیگر شیعیان امامی و زیدی سرچشمه گرفته است. (۲)

۱- زن در حقوق ساسانی، کریستین بارتلمه، ص ۱۹.

۲- تاریخ تشیع در ایران از آغاز تا قرن دهم هجری، رسول جعفریان، ص ۱۵۹.

ص: ۱۴

دکتر «سید جعفر شهیدی»، از نویسندگان معاصر نیز از جمله کسانی است که شهربانو را افسانه دانسته و نوشته است:

... نتیجه این جست‌وجوها چنان‌که خواهید خواند، این است که شهربانو از مرحله یک شخصیت حقیقی و خارجی بیرون شده و در شمار موجودات پنداری و افسانه‌ای باستانی درمی‌آید. (۱) البته دکتر شهیدی معتقد است امکان دارد در آینده، پژوهشگرانی با استفاده از منابع متقن‌تر، نظریه وی را باطل سازند یا افسانه بودن آن را ثابت کنند.

از دلایل این پژوهشگر برای رد وجود این بانو، تعدد نام‌های شهربانو است، در حالی که توجه به تاریخ گذشتگان و تعدد نام‌های افراد به ویژه زنان در صدر اسلام، این اشکال را رد می‌کند. حضرت زهرا (س) کنیه‌ها و القاب متعددی دارد. آیا این موارد دلیل بر افسانه بودن آن حضرت است؟! از دیگر سو در صدر اسلام، تعدد نام به‌ویژه برای کنیزان و اسرای جنگی، امری طبیعی بوده است.

مادران امامان معصوم (علیهم السلام) که کنیز بودند، اغلب

۱- چراغ روشن در دنیای تاریک، سیدجعفر شهیدی، صص ۷ و ۸.

ص: ۱۵

بیش از ده نـام داشـتند. اسـتفاده از نـام گل‌ها برای کنیزان یا حیوانات زیبایی چون آهو یا نام‌هایی که بیانگر زیبایی‌های ظاهری آنها بوده، از سـنت‌های موسوم در آن زمان بوده است. (۱) دکتر شـهیدی، اختلاف نقل‌های موجود درباره شـهربانو را نیز دلیلی دیگر بر افسانه بودن آن دانسته است. به عقیده وی این اختلاف نقل‌ها برای جبران ضعف‌ها و نقص‌های موجود در نقل‌های اولیه‌ای است که ساخته ذهن سودجویان سیاسی یا مذهبی بوده است.

این تحلیل در برخی موارد پذیرفتنی است، ولی نمی‌توان همه روایت‌های موجود را با این تحلیل رد کرد و منکر اصل آن شد.

اختلاف نقل‌ها درباره شهربانو بیشتر در دو مورد است:

الف) اسامی شـهربانو؛ که گفتیم تعدد اسامی، امری طبیعی بوده است. (پانزده نام برای وی بیان شده است که برخی به صفات اشاره دارد و در برخی احتمال تصحیف وجود دارد).

ب) زمان اسارت وی؛ که اختلاف در سه مورد است؛ زمان عمر بن‌خطاب، عثمان بن عفان و حضرت

۱- ر. ک: تاریخ الغیبهٔ الصغری، محمدصدر، ص ۲۴۲.

ص: ۱۶

علی (ع).

درباره ملیت شهربانو نیز فقط هشام کلبی و ابن‌قتیبه، سندی بودن او را بیان می‌کنند و نقل‌های مهم و معتبرتر، به ایرانی بودن او اشاره دارند. البته «سند» نیز در آن زمان بخشی از ایران بوده است و ما در آینده به این بخش خواهیم پرداخت. بیش از ۹۰ نقل‌ها نیز نام پدر او را یزدجرد یا شاه ایران (شهریار) بیان کرده‌اند.

بدیهی است تحلیل سیاسی و عقلانی در حوزه تاریخ، بدون استفاده از نقل‌های موجود که ابزار اصلی تحقیقات تاریخی است، عملی نادرست و ناقص است. کسانی که به حقیقی بودن شخصیت شهربانو اعتقاد دارند، با استفاده از نقل‌های موجود، به اثبات وی می‌پردازند و با بررسی روایت‌های منقول، صحیح‌ترین آن را بر می‌گزینند.

«آیت الله مظفری» در کتاب «خلاصهٔ البیان فی شرح احوال شاه زنان»، شانزده روایت درباره شهربانو می‌آورد و آنها را به چهار گروه تقسیم می‌کند. وی گروه سوم و چهارم را در مقابل روایت‌های مستفیضه ساقط می‌شمرد و گروه اول را با دوم سازگار نمی‌داند و سرانجام به این نتیجه می‌رسد که گروه دوم؛ یعنی اسارت شهربانو در زمان عمربن‌خطاب، بر دیگر

ص: ۱۷

روایت‌ها رجحان دارد. (۱) بـا توجه به گزارش‌هـای موجود درباره اوضاع سیاسـی‌اجتماعی ایران در زمان ساسانیان و هماهنگی این گزارش‌ها با نقل‌های تاریخی از حجاز، همچنین روایت‌های مربوط به مادر امام سجاد (ع) (۲)، روایت شیخ

۱– خلاصهٔ البیان فی شرح احوال شاه زنان، ابراهیم مظفری، ص ۱۲۵.

۲– از جمله آثاری که به مادر امام سجاد (ع) اشاره دارند، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف) کتب رجالی: شیخ طوسی (م ۴۶۰ ه. ق) در فهرست، رجال ابن داوود (م ۷۷۰ ه. ق)، تفرشی، قهپایی؛

ب) ادبیات عرب: مبّرد (م ۲۸۵ ه. ق) بـا اینکه تعصب عربیت او زبـانزد خاص و عام بوده، به ایرانی بودن مادر امام سـجاد (ع) اشاره کرده است؛ راغب اصفهانی (م ۵۰۲ ه. ق) در محاضرات الادباء ذیل بیان گفت‌وگوی هشام بن عبدالملك و زید بن علی؛ زمخشری (م ۵۳۷ ه. ق) در ربیع الابرار به نقل از ابوالیقضان (م ۱۹۰ ه. ق)، امیر عنصر المعالی کیکاووس و مانند آن؛

ج) کتب انساب: العمری المجـدی (م ۴۴۳ ه. ق) در المجـدی فی انساب الطالبیین؛ البرّی (م قرن هفتم هجری) در الجوهرهٔ فی نسـب الامـام علی (ع)؛ ابن عنبه (م ۸۲۸ ه. ق) در عمـدهٔ الطالب فی انساب آل ابیطالب (که پس از بیان شـرح حال وی به مخالفت با اصـل وجود شـهربانو می‌پردازد)؛ العبیدلی (قرن هفتم هجری) در التذکرهٔ فی انساب المطهرهٔ؛ ابونصـر بخاری (م ۳۴۱ ه. ق) در سرالسلسلهٔ العلویهٔ به نقل از ابن جریر طبری. از اهل سـنت نیز ابن سـعد در الطبقات الکبری و مصـعب زبیری و در کتاب احقاق الحق به نقل از: اصمعی (م ۲۱۳ ه. ق) ماجرای شهربانو دیده می‌شود.

د) کتب فقهی: شیخ مفید (م ۴۱۲ ه. ق) در المقنعه، ابن ادریس حلّی (م ۵۹۸ ه. ق) در السرائر، علامه حلّی (م ۷۲۶ ه. ق) در منتهی المطلب و تحریر الاحکام و ...

ه) در میان کتب فِرَق نیز می‌توان به کتاب نوبختی (م ۳۲۶ ه. ق) اشاره داشت و کتب تاریخی فراوانی به شهربانو اشاره دارند که در متن از آنها به تناسب استفاده نموده‌ایم.

ص: ۱۸

صدوق (رحمهٔ الله) به حقیقت و درستی نزدیک‌تر است. در کتاب‌های معتبر و مهم دیگر تاریخی، رجالی، کلامی، فقهی، انساب، فِرَق و حتی ادبیات عرب رد پای شهربانو و نام و قصه‌اش دیده می‌شود که نویسنده برخی از این کتاب‌ها غیر شیعی است. از این رو، نمی‌توان به اصلِ وجود شهربانو، به عنوان دختری ایرانی که افتخار مادری امام سجاد (ع) را داشت، تردید وارد کرد.

اختلاف در اسامی و نقل‌ها به صورت روشمند و با دلایل متقن، حل شدنی است، مانند اختلاف در نام وی، زمان اسارت و در موارد بسیار کم اختلاف در نام پدر او.

ص: ۱۹

زمان ورود به مدینه

روایت‌های مربوط به شهربانو، مادر امام سجاد (ع) متفاوت است و پیش از این گفته شد که در مواردی چون اسامی این بانو و زمان ورودش به مدینه اختلاف‌هایی دیده می‌شود. در این نوشتار به‌طور مختصر به این روایت‌ها اشاره می‌کنیم و می‌کوشیم درست‌ترین آنها را برگزینیم و مبنای این پژوهش قرار دهیم:

الف) «ابن صفار» (م ۲۹۰ ه. ق)، زمان اسارت شهربانو (س) را دوران خلافت عمر و وی را دختر یزدجرد می‌داند که به امر عمر بن خطاب، دست بر سر امام حسین (ع) گذارد و ایشان را برگزید. وی نام این بانو را جهانشاه بیان می‌کند که امیرالمؤمنین علی (ع)، وی را «شهربانویه» می‌خواند و مژده تولد

ص: ۲۰

پسرش، امام سجاد (ع) را به او می‌دهد. (۱) «کلینی» (م ۳۲۸ یا ۳۲۹ ه. ق) در «کافی» نیز به ورود دختر یزدجرد به مدینه، در زمان عمر بن خطاب و ازدواج وی با امام حسین (ع) اشاره کرده است. (۲) ب) «شیخ صدوق» در «عیون اخبار الرضا (ع)» نیز زمان اسارت را دوران خلافت عثمان بیان و به دو دختر یزدجرد اشاره کرده است.

مرحوم صدوق (با سه واسطه) از «سهل بن قاسم نوشجانی» نقل کرده است: «امام رضا (ع) در خراسان به من فرمود: بین ما و شما نسب و خویشاوندی هست». عرض کردم: «آن نَسَب چیست ای امیر؟» فرمود:

هنگامی که «عبدالله بن عامر بن کَرِیز» خراسان را فتح کرد، دو دختر یزدجرد، پسرشهریار پادشاه ایرانی‌ها را گرفت و آن دو را به سوی عثمان بن عفان [در مدینه] فرستاد. پس عثمان، یکی را به حسن (ع) و دیگری را به حسین (ع) بخشید. (۳) علامه مجلسی (رحمهٔ الله) پس از بیان نظرهای خود درباره

۱- ر. ك: بصائر الدرجات، محمد بن حسن صَفار، ص ۳۲۵.

۲- ر. ك: كافي، محمد بن يعقوب كليني، ج ۱، ص ۴۶۶.

۳- عیون اخبار الرضا ص، شیخ صدوق، ج ۲، ص ۱۲۶.

ص: ۲۱

روایت‌های گوناگون در این زمینه، روایت صدوق را ترجیح می‌دهد. (۱)

از دیگر افرادی که روایت صدوق را قابل اعتماد می‌دانند، شیخ مفید در «الارشاد»؛ علامه حلی در «المستجاد»؛ ابن‌مطهر حلّی در «العُدَد القویه»؛ ابن فتال نیشابوری در «روضهٔ الواعظین» و برخی از معاصران هستند.

ج) «ابوحنیفه دینوری» در «اخبار الطوال» اسارت شهربانو را در زمان خلافت حضرت علی (ع) می‌داند. این دیدگاه وی اعتباری ندارد؛ زیرا با هیچ‌یک از روایت‌ها، نقل‌های گذشته و رویدادهای مربوط به تاریخ ایران و اعراب تناسب ندارد. این داستان در «اخبار الطوال»، مربوط به مادر علی بن حسین (ع) نیست، بلکه مربوط به دختر دیگری از یزدگرد است که در زمان خلافت حضرت علی (ع) به اسارت اعراب درآمده، و این واقعه پس از مرگ شهربانو بوده است.

نتیجه بررسی روایت‌های مربوط به شهربانو

با بررسی دیدگاه‌ها و روایت‌های در این زمینه،

۱- ر. ک: بحارالانوار، محمدباقر مجلسی، ج ۴۶، ص ۱۰؛ مرآهٔ العقول، محمدباقر مجلسی ج ۶، ص ۶.

ص: ۲۲

می توان گفت روایت صدوق (رحمهٔ الله) در «عیون اخبار الرضا (ع)» که اسارت شهربانو را در زمان عثمان دانسته، صحیح تر است. مرحوم «عبدالرزاق مقرّم»، پیش از بیان احادیث «بصائر الدرجات» و «عیون اخبارالرضا (ع)» می نویسد:

انَّ الرِّوایَهَٔ الثّانِیَهٔ (روایت صدوق (رحمهٔ الله)) تَقرَبُ مِنَ الصِّحَّهِٔ لِکَونِ فَتح خُراسان سَنَهٔ ثَلاثینَ مِنَ الهِجرَهِٔ وَ هِیَ السَّنهُٔ السادِسَه مِن خِلافَهِٔ عُثمان وَ فی هذِهِ السَّنَهٔ قُتِلَ یَزدجِرد بن شَهریار فِی مَرو کَما فِی فُتوحِ البُلدان وَ اخبارِ الطَّوال دینوری. (۱) روایت دوم (روایت صدوق) به صواب نزدیک است؛ زیرا فتح خراسان در سال ۳۰ هجری، سال ششم خلافت عثمان بوده است و در این سال، یزدجرد در مرو به قتل رسید، همان گونه که در «فتوح البلدان» و «اخبار الطوال» دینوری آمده است.

«یوسفی غروی» نیز پس از نقل سخن مرحوم مقرّم، این روایت را صحیح تر دانسته و نوشته است:

ما نیز می گوییم که این روایت (صدوق) نسبت به سایر روایاتی که جدّاً دور از واقعیت است، به صحت نزدیک تر است. البته اشکالاتی که بر

۱- الامام زین العابدین ص، عبدالرزاق المقرم، ص ۱۲.

ص: ۲۳

این روایت وارد کردیم، از جمله اینکه نسبتی که امام رضا (ع) به راوی (نوشجانی) می‌دهد، اقتضا می کند که قایل شویم به اینکه آن دو، دختر یزدگرد ساسانی نبوده، بلکه از دختران «نوشجان»، پسر دیگر «هرمزان»، پیشوای ساسانی معروف بوده، همان‌گونه که از مناقب ابن شهرآشوب و دیگران ذکر شده است.

مرحوم علامه مجلسی در «بحارالانوار» و نیز «مرآةالعقول»، نظر نهایی خود را درباره روایت‌های مربوط به مادر امام سجاد (ع) این‌گونه می‌نویسد:

خبر (عیون اخبار الرضا) به صحت نزدیک‌تر است؛ زیرا فرزندان یزدجرد پس از مرگ وی اسیر شدند و مرگ او در زمان عثمان بوده. اگرچه ممکن است بعد از فتح قادسیه و نهاوند، بعضی فرزندان او اسیر شده باشند، ولی به نظر بعید می‌رسد. از طرفی تولد علی بن‌الحسین (ع) در ایام خلافت امیرالمؤمنین (ع) بوده و فرزند دیگری از او به دنیا نیامده و بودن ازدواج در زمان عمر و عدم تولد فرزندی از او مگر بعد از ۲۰ سال، بعید است

ص: ۲۴

و بعید نیست که در روایت (بصائر الدرجات)، به جای عثمان، عمر نوشته شده باشد. (۱) در مقاله‌ای که به تازگی «احمد مهدوی دامغانی» در «فیلادلفیای آمریکا» به نگارش در آورده و در مرکز پژوهشی میراث مکتوب، در مجله «آینه میراث» به چاپ رسیده است نیز روایت صدوق بر دیگر روایت‌ها رجحان داده شده است. (۲) بر اساس دیگر روایت‌ها و با استناد به روایت صدوق از «سهل بن قاسم النوشجانی» از امام رضا (ع)، مادر امام سجاد (ع)، مشهور به شهربانو یا شاه زنان، دختری ایرانی است که در زمان عثمان و پس از مرگ پدرش، به عنوان اسیر به مدینه آورده و به امام حسین (ع) بخشیده شد. وی از آن حضرت صاحب فرزندی به نام علی بن الحسین (علیهما السلام) شد و در حال نفاس از دنیا رفت. چگونگی اسارت وی و موارد جزیی‌تر را باید از نقل‌های تاریخی استخراج کرد.

۱- بحارالانوار، ج ۴۶، ص ۱۰؛ مرآة العقول، ج ۶، ص ۶.

۲- ر. ک: آینه میراث، مقاله «شاهدخت و الاتبار شهربانو»، سال هفتم، ۱۳۸۸، ضمیمه ۱۶.

ص: ۲۵

تاریخ تولد شهربانو

درباره تاریخ و مکان تولد مادر امام سجاد (ع) گزارشی وجود ندارد. زندگی‌نامه دختران و زنان در عصر جاهلیت و در میان اعراب و در دوره ساسانی، در میان ایرانیان به نگارش در نمی‌آمد مگر آنکه مقام ویژه حکومتی داشته باشند. از این رو، اطلاعی از تاریخ، مکان و جزئیات تولـد این بانو نداریم. با این حال، به یقین می‌توان گفت وی در سال ۳۱ ه. ق که یزدگرد از دنیا رفت، از نظر سنّی در موقعیت ازدواج بوده و پس از اسارت به امام حسین (ع) بخشیده شده و یا خود، آن حضرت را انتخاب و با وی ازدواج کرده و در سال‌های بین ۳۶ تا ۳۸ (به اختلاف اقوال) امام سجاد (ع) را به دنیا آورده است.

ص: ۲۶

ص: ۲۷

ملیّت مادر امام سجاد (ع)

بیشتر منابع تاریخی- روایی، ملیت مادر امام سجاد (ع) را ایرانی (۱) و برخی دیگر سِندی (۲) بیان کرده‌اند. گفتنی است فقط در دو منبع به سِندی بودن وی اشاره شده است. در منبع اول؛ یعنی «مثالب‌العرب» اثر «هشام کلبی» (م ۲۰۶)، نام مادر امام و ویژگی‌های وی بیان نشده است و فقط وی را از

۱- ر. ک: طبقات ابن سعد م ۲۳۰ ه. ق؛ طبقات خلیفهٔ بن خیاط م ۲۴۰ ه. ق؛ انساب الاشراف بلاذری م ۲۷۹ ه. ق؛ تاریخ یعقوبی م ۲۸۴ ه. ق؛ بصائر ابن صفار قمی م ۲۹۰ ه. ق؛ المنتخب من کتاب ذیل المذیل ابن جریر طبری م ۳۱۰ ه. ق؛ تاریخ الائمهٔ ابن ابی‌ثلج م ۳۲۶ یا ۳۳۵ ه. ق؛ الکافی کلینی م ۳۲۸ یا ۳۲۹ ه. ق؛ تاریخ قم اثر محمد بن‌حسن القمی م ۳۷۸ ه. ق و ....

۲- ر. ک: مثالب العرب، هشام کلبی ص ۱۰۷؛ المعارف، ابن قتیبه دینوری، ص ۲۱۵.

ص: ۲۸

اهالی «سند» (۱) می‌دانند. سپس دیگران از او نقل روایت کرده‌اند.

در المعارف ابن قتیبه نیز نام مادر امام سجاد (ع) «سُلافه» بیان شده و «سِندی» بودن او مطرح شده است.

۱- «سِـنْد» محلی در نزدیکی «نسـا» و «ابیورد» در خراسان است که امیرالمؤمنین علی ص اواخر سال ۳۸ ه. ق فردی با نام «حارث بن مُرّهٔ عبدی» را به آنجا فرستاد و این سرزمین فتح شد. بنابراین، سِـنْدی بودن شهربانو که در برخی گزارش‌ها دیده می‌شود، با ایرانی بودن وی منافات ندارد.

ص: ۲۹

اسامی مادر امام سجاد (ع)

در روایت‌ها و نقل‌های متعدد، نام‌های گوناگونی برای مادر امام سجاد (ع) بیان شده که می‌توان آنها را به دو بخش؛ نام‌های فارسی و عربی تقسیم کرد. نام‌های فارسی عبارتند از:

شهرناز (۱): از نام‌های دختران ایرانی و ترکیبی از شهر و ناز است که معنای آن می‌تواند نازنینِ شهر باشد.

شهربانو (شهربانویه) (۲): به معنای بانوی شهر و ملکه است و در بیشتر کتاب‌های تاریخی و روایی، این نام دیده می‌شود. گفته شده اصل پهلوی شهربانو،

۱- مجمل التواریخ والقصص، ابن شادی، ص ۴۵۹.

۲- ر. ك: كافی، ج ۱، ص ۴۶۶؛ انساب الاشراف، بلاذری، ج ۳، صص ۱۰۲ و ۱۰۳؛ عیون اخبار الرضا ص، ج ۲، ص ۴۸ و ....

ص: ۳۰

«شتر پوانوک»؛ یعنی ملکه و صاحب مملکت بوده است. (۱) شاه زنان (۲): این کلمه ترکیبی اضافی و به معنای زنی ممتاز از دیگر زنان است.

شهربان (۳): صفت مرکب و به معنای بزرگ و حاکم و نگاه دارنده شهر است. این نام به عنوان نامی برای زنان نیامده و به احتمال، همان شهربانو بوده که در استنساخ، «واو» آن افتاده است.

شهرحاجون (۴): به احتمال، شهرخاتون بوده و به معنای خاتون شهر یا خانم‌شهر استفاده می‌شده، ولی به این شکل، در لغت نامه‌های فارسی موردی یافت نشده است. این نام برای نخستین بار در «هدایهٔ الکبری» آورده شده است.

جیهان شاه (۵) (جهان شاه): جهان شاه به معنای شاه جهان و سلطان عالم آمده و در لغت‌نامه‌های

۱- اسلام در ایران، دکتر ر. ناث و پرفسور گلدزیهر، شعوبیه، ص ۱۲۴.

۲- المقنعه، شیخ مفید، ص ۴۷۲؛ و نیز ر. ک: التهذیب، شیخ طوسی، ج ۶، ص ۷۷؛ الارشاد، شیخ مفید، ج ۲، ص ۱۳۷؛ اعلام الوری، طبرسی، ص ۲۵۶؛ العدد القویهٔ، علی بن یوسف بن مطهر الحلّی، ص ۵۶.

۳- تاج الموالید، طبرسی، ص ۳۶؛ بحارالانوار، ج ۴۵، ص ۳۲۹.

۴- ر. ک: هدایهٔ الکبری، خصیبی، ص ۲۱۴.

۵- المفردات فی غریب القرآن، راغب الاصفهانی.

ص: ۳۱

فارسی نام جیهان شاه برای دختران دیده نشده است. در میان اسامی فارسیِ، مادر امام سجاد (ع)، شهربانو شهرت بیشتری دارد و در کتاب‌های معتبر و مهم، اغلب به این نام اشاره شده است، گرچه دیگر اسامی نیز از نظر لفظ و معنا از این نام دور نیست.

نام‌های عربی نیز عبارتند از:

سُلافهٔ (۱): از نظر لغوی به معنای «افشره زلال» (۲) است و «سُلافهٔ العسکر» به معنای «مقدمه سپاه» آمده و برای نیاکان و پدران نیز واژه سُلاف به کار می‌رود.

سَلامهٔ (۳): به معنای سلامت و تندرستی است و احتمال تصحیف سُلافهٔ و سلامهٔ زیاد است.

خلوهٔ (۴): به معنای خالی و گذشته است.

غزالهٔ (۵): در لغت عرب، نامی است برای آهوی ماده که بیشتر کنیزکان را به این نام می‌خواندند.

۱- ر. ک: وفیات الاعیان، ابن خلکان، ج ۳، ص ۲۶۷؛ سیر اعلام النبلاء، الذهبی، ج ۴، ص ۳۸۶؛ المناقب، خوارزمی، ص ۱۴۳.

۲- الصحاح، جوهری، ج ۴، ص ۱۳۷۷.

۳- الطبقات، خلیفهٔ بن خیاط، ص ۴۱۷.

۴- تاریخ الائمهٔ، ابن ابی‌الثلج، ص ۲۴.

۵- طبقات الکبری، ابن سعد، ج ۵، ص ۲۱۱؛ کشف الغمهٔ، علی بن عیسی اربلی، ج ۲، ص ۳۸.

ص: ۳۲

خولة و خویلة (۱): اسم مصغرخاله و به معنای خواهر مادر است. «ابن خشاب»، برای نخستین بار این نام را برای مادر امام سجاد (ع) بیان کرده است.

حرار (۲): به معنای آزادگی است و گاه به صورت «حِرار» خوانده می‌شود که به معنای برگزیده هر چیز است. این نام به معنای آهوی ماده نیز آمده است.

اسامی دیگر چون جّیدهٔ، مریم، فاطمه، برّهٔ و سادره (/ سارا) نیز برای مادر امام سجاد (ع) بیان شده است که پرداختن به آنها بحث را طولانی خواهد کرد.

۱- تاج المواليد، ص ۲۲.

۲- تاریخ یعقوبی، یعقوبی، ج ۲، ص ۲۴۷.

ص: ۳۳

درگذشت شهربانو و مزار وی

بر اساس روایت‌های موجود در کتاب‌های معتبر روایی- تاریخی درباره شهربانو، مادر امام سجاد (ع)، وی در حالت نفاس و به نقلی پس از تولد فرزندش از دنیا رفته و مراقبت و تربیت فرزندش به دایه‌ای سپرده شده که بعدها آن حضرت، وی را مادر می‌نامید. بنابراین، تاریخ درگذشت شهربانو را با تحقیقی درباره تاریخ تولد امام سجاد (ع) می‌توان به دست آورد. در کتاب «تاریخ قم» آمده است:

مادر علی بن الحسین (ع)، سلامهٔ، دختر یزدگرد و اسم اصلی وی جهانشاه بوده و قبر او در کنار مرقد عموی پسرش، امام حسن مجتبی (ع) در

ص: ۳۴

مدینه است. (۱) «مسعودی» نیز در کتاب منسوب به او، «اثبات‌الوصیهٔ»، قبر مادر امام سجاد (ع) را در مدینه بیان می کند و مرگ او را نیز در حالت نفاس می‌دانـد. (۲) گفتنی است برخی نویسـندگان ماننـد «ابن عماد حنبلی» (م ۱۰۸۹ ه. ق) در کتاب «شـذرات الذهب فی اخبار من ذهب» و معاصـرانی چون «دکترمحمـد بیومی‌مهران» و به نقل از او، «باقر شـریف قرشـی»، «عبدالرزاق موسوی» و «احمد فهمی»، محل تولـد امام سـجاد (ع) را کوفه می‌داننـد. در نتیجه، مرقد مادرش را نیز در این شـهر می‌دانند، ولی برای این سـخن خود هیچ دلیلی ندارند. (۳) برخی با ساختن افسانه‌ای بی‌اساس، از بازگشت شـهربانو به ایران پس از شـهادت امام حسـین (ع) در کربلا، سخن به میان آورده و مرگ وی را در شـهر ری و مرقـدش را در همان مکان، معروف به «بی‌بی شـهربانو» دانسـته‌اند. این مطلب در هیچ یک از متون معتبر تاریخی، انساب و روایی دیده نشده است.

۱- تاریخ قم، محمد بن‌حسن القمی، ص ۱۹۷.

۲- ر. ک: اثبات الوصیهٔ، مسعودی، ص ۱۷۰.

۳- ر. ک: الامام زین العابدین ص ۹، محمد بیومی مهران، ص ۳۳.

ص: ۳۵

در مجموع می‌توان گفت مرقد این بانوی بزرگوار به احتمال زیاد، در مدینه منوره است و براساس سخن نویسنده تاریخ قم، این بانو در قبرستان بقیع و نزدیک قبر امام حسن مجتبی (ع) دفن شده است.

نتیجه اینکه امام سجاد (ع) در سال ۳۶ یا ۳۷ یا ۳۸ ه. ق به دنیا آمده است. اغلب روایت‌ها تولد آن حضرت را پنجم ماه شعبان نقل می‌کنند. بنابراین، رحلت شهربانو، پاک بانوی خانه امام حسین (ع) نیز بین پنجم تا پانزدهم شعبان صورت گرفته که ایشان دوران نفاس را می‌گذرانده است. مکان رحلت ایشان نیز مدینه و محل دفن او قبرستان بقیع و به نقلی خانه حضرت فاطمه (س) بوده است.

ص: ۳۶

ص: ۳۷

پژوهشی درباره بی‌بی شهربانو

برخی نویسندگان «بقعه بی‌بی شهربانو» (۱) در شهر ری را آرامگاه مادر امام سجاد (ع) می‌دانند. این بقعه (۲) در تاریخ ۲۵/ ۳/ ۱۳۵۱ ذیل شماره ۲۵۶، در فهرست آثار تاریخی ایران به ثبت رسیده است. «سیدتقی مصطفوی»، رئیس باستان‌شناسی می‌نویسد: وضع بنا می‌رساند که تمام محوطه و ابنیه مزبور، در یک زمان به منظور آرامگاه‌های

۱- گزارش‌های باستان‌شناسی، ج ۳، سال ۱۳۳۴، فصل ۱۱؛ بنای تاریخی بقعه شهربانو در ری، سیدمحمد تقی مصطفوی، صص ۲۵۳- ۳۰۵.

۲- بقعه بی‌بی شهربانو به مسافت تقریبی یک کیلومتر و نیمه شمالی امین‌آباد، در ۵ کیلومتری مشرق حضرت عبدالعظیم ع واقع شده است. برخی از صخره کوهستان در دامنه جنوبی کوه، معروف به بی‌بی‌شهربانو است. محوطه بقعه به طول ۳۳ متر و عرض ۲۲ متر با دیوار سنگین بسیار قدیم محصور شده است.

ص: ۳۸

ابـدی احـداث شـده است و در ادوار بعد، به وسـیله احداث دیوارهای جدید در رواق‌ها و اطاق‌ها ...، محوطه اصـلی را به دو صـحن تقسیم نموده است.

بر ایـن اسـاس، از نخست، ساختمـان این بقعه برای ایجـاد آرامگـاه در نظر گرفته شـده است و مـا از این مطلب برای بیـان مطـالب و استدلال برای رد یا اثبات ادعای خویش استفاده خواهیم کرد. درباره قدمت و تاریخ بنا در مقاله می‌خوانیم:

از بنای قـدیمی، نوشـته و سـندی به دست نیامـده است که بتوان تاریـخ تحقیقی آن را به دست آورد، ولی وضع ساختمان سـنگی و گچی دیوارهـا و اطاق‌هـا و طرز بـه کـاربردن ملاـط گـچ و شـیوه احـداث طـاق گنبدی‌شـکل اطـاق بزرگ‌تر ...، می‌رسانـد که این ساختمان تاریخی، مربوط به دوران آبادی شـهر ری بوده، از قرن چهارم هجری جدیـدتر نیست و به احتمال نزدیک به یقین، از آثار دوران آل بویه است. (۱) «خانم مری بویس» در مقاله‌ای با عنوان «بی‌بی

۱- ر. ك: گزارش‌های باستان‌شناسی، ج ۳، صص ۲۵۳- ۳۰۵.

ص: ۳۹

شهربانو و بانو پارس»، به تاریخچه دفن شهربانو اشاره دارد. وی می‌نویسد:

در داخل بقعه، قبری است که گویا در قرن نهم کنده شده است و می‌گویند بقایای شهربانو را در خود دارد (مانند قبر خواجه خضر) و روی آن نوشته شده است: «هـذِهِ المَقبَرَةُ لُامِّ المُؤمِنین وَ خَیرِ الخَواتین شَهربانُویَه، قُدّس سرّها»؛ «این آرامگاه ام‌المؤمنین و بهترین خاتون‌ها، شهربانویه‌قدّس سرّها- است». (۱) بنابراین مطلب، اگر قرن نهم هجری مورد نظر نویسنده باشد، قدمت قبر کنده شده نیز به زمان آل‌بویه یا همان سال ۸۸۸ ه. ق برمی‌گردد و از زمان مرگ شهربانو (۳۶ تا ۳۸ ه. ق)، بیش از هشت قرن می‌گذرد. حال این پرسش مطرح است که در صورتی که این قبر متعلق به مادر امام سجاد (ع) است، در این فاصله پیکر او کجا بوده است؟!

همچنین اگر قرن نهم میلادی مورد نظر باشد- که بعید است- با سال ۲۵۰ ه. ق مطابق می‌شود و همچنان با همان مشکل روبه‌رو هستیم؛ زیرا حدود دو قرن با مرگ شهربانو فاصله دارد.

۱- مقاله «بی‌بی شهربانو و بانو پارس» مری بویس، ص ۳۷.

ص: ۴۰

از دیگر سو در مقاله درج شده در گزارش‌های باستان‌شناسی، آمده است یک دست لباس ابریشمی که در سال ۱۹۲۵ م در بی‌بی شهربانو یافت شده، مربوط به دوره قرون وسطی است. قرون وسطی در اروپا از قرن پنجم میلادی آغاز شده و تا قرن ۱۵ ادامه داشته (۱) و قدمت این پیراهن مشخص نشده است. از دیگر سو به نظر می‌رسد منظور از قرون وسطی، قرون وسطای اسلامی باشد که به همان دوره آل بویه بازمی‌گردد، که همچنان با شخصیت و زمان وفات شهربانو، مادر امام سجاد (ع) هماهنگی ندارد.

مصطفوی در مقاله دیگری که از وی در مجله «اطلاعات ماهانه» (سال پنجم، ش ۱، ص ۱۵) چاپ شده است، بقعه «بی‌بی شهربانو» را از کهن‌ترین ابنیه اسلامی ایران و تنها بنایی می‌داند که از روزگار آبادانی شهر ری برجای مانده است. (۲) گروهی دیگر از پژوهشگران معتقدند میان برخی مقابر موجود در ایران به‌ویژه مقابر شهر ری و استودان‌های شهریاران ساسانی ارتباط وجود دارد. آنها

۱- ر. ک: گزارش‌های باستان‌شناسی، ج ۳، صص ۲۵۴- ۳۰۵؛ و اطلاعات ماهانه، ش ۲، ج ۵، سال ۱۳۳۱، ص ۱۵.

۲- ر. ک: مجله اطلاعات ماهانه، سال پنجم، ش ۱، مقاله «بقعه بی‌بی شهربانو»، محمد تقی مصطفوی، صص ۱۳- ۱۵.

ص: ۴۱

برای این ادعای خود دلایلی دارند چون قرار گرفتن این مقبره‌ها بر فراز صخره‌های سنگی، نوع معماری موجود در آنها به‌ویژه برخی از آنها چون امامزاده قاسم که هشت ضلعی و مانند معماری استودان است. هدف ما در این نوشتار بحث‌های باستان‌شناسی و تخصصی نیست و فقط درباره آنچه به نوعی به بقعه بی‌بی شهربانو مربوط می‌شود بحث و بررسی می‌کنیم.

نقل است: «در دوران آل بویه با رواج مذهب شیعه و احترام به سنن اسلامی، شیوه تدفین اموات به سبک دوره ساسانی با برخی تغییرات رواج داشت .... بدون شک بین مقابر مزبور (امامزاده قاسم و بقعه کوه نقاره خانه و ...) و استودان‌های شهریاران ساسانی شباهتی وجود داشته است». (۱) این سخن به این معنا نیست که پیکرهای موجود در این مقابر، متعلق به پیروان آیین زرتشتی یا باقی‌ماندگان خاندان ساسانی بوده، بلکه منظور برجای ماندن سنت تدفین دوره ساسانی تا آل بویه است.

نویسنده مقاله «بنای تاریخی بقعه بی‌بی شهربانو در ری» می‌نویسد:

۱- ر. ک: مجله باستان‌شناسی و هنر ایران، ش ۳، ۱۳۴۸، مقاله «برج‌های سنگی شمیران» و رابطه آن با بنای «استودان‌های ساسانی»، ص ۴۲.

ص: ۴۲

قدیمی‌ترین اثر تاریخی این بقعه که نوشته‌ای در بر دارد، صندوق روی مرقد است. بر روی حاشیه افقی بالایی اضلاع شمالی و شرقی این صندوق، آیةالکرسی به خط ثلث و برجسته نوشته شده و در حاشیه سمت چپ نوشته شده است: «هـذِهِ المَقبَرَةُ لِامِّ المُؤمِنین وَ خَیرِ الخَواتین شَهربانُویَه قدَّسَ اللهُ سِرَّها ...» و با توجه به این کتیبه‌ها به خوبی معلوم می‌شود که در سال ۸۸۸ ه. ق، وضع فعلی مقبره بی‌بی شهربانو و صندوق آن را ترتیب داده‌اند.

نویسنده پس از آنکه مدرک قدیمی‌تری از نظر کتیبه‌ها و مدارک معتبر باستان‌شناسی نمی‌یابد و سرانجام تاریخ و قدمت نوشته‌ها را به زمان آل‌بویه منسوب می‌کند، می‌نویسد:

به شرحی که در ابتدای فصل اشاره نمودیم، بحث مربوط به بقعه بی‌بی‌شهربانو از لحاظ تحقیقات تاریخی و پیوستگی معتقدات و آداب و سنن ایرانیان در قرون اولیه اسلام با عقاید و سنن پیش از اسلام، بسیار جالب توجه است و جای تتبع فراوان و دقیق دارد و امید است در آینده، محققان توانایی بتوانند به این داستان

ص: ۴۳

شگفت‌آور، پرتوهای روشن‌کننده بیفکنند و نتیجه مثبت و معلوم‌تری به دست آوردند.

بی‌شک، این بقعه از نظر قدمت جزو آثار تاریخی و ارزشمند ایران به شمار می‌رود. دوران «آل بویه» نیز متعلق به زمان‌های گذشته است، اگرچه به چهارده قرن پیش نمی‌رسد، از نظر انتساب این بقعه به شهربانو، مادر امام سجاد (ع) نیز موانع فراوانی وجود دارد. روایت‌های متعددی بر این نکته دلالت دارند که آن بانو، در حال نفاس از دنیا رفته است. همچنین، نقل‌های تاریخی معتبر این سخن را تأیید می‌کنند. فضای کلی داستان بیان شده برای بقعه که افسانه بودن آن را تقویت می‌کند نیز همگی از این موانع به شمار می‌روند.

نویسنده این سطور در مقاله‌ای که به شخصیت مادر امام سجاد (ع) پرداخته و با عنوان «مادر نیایش‌ها» در مجله «پیام زن» به چاپ رسیده، مختصری به این ماجرا پرداخته است. (۱) به هر حال، در شمال شرقی زاویه مقدس شهری، کوه بزرگی است که در میانه آن بقعه‌ای به چشم

۱- ر. ک: مجله پیام زن، مقاله «شهربانو؛ مادر نیایش‌ها»، ناهید طیبی، سال نهم، ش ۱۱، ۱۳۷۹.

ص: ۴۴

می‌خورد و مردم برای زیارت به این زیارتگاه می‌آینـد. به نقل از برخی نویسـندگان افسانه‌پرداز و خرافاتی، این مکان، قبر شـهربانو، دختر یزدجرد سوم است که همسـر امـام حسـین (ع) بوده و پس از واقعه کربلاـ به امر امـام حسـین (ع)، بر ذوالجناح سوار شـده و به سوی ایران آمده است. سپس در شهر ری مورد هجوم دشمنان اهل بیت قرار گرفته و از ترس اسیری به کوه پناه گفته‌اند در نزدیکی کوه، این بانو به جای آنکه بگوید «یا هو، مرا دریاب!» گفت: «یا کوه، مرا دریاب!» و کوه شکافته شد و او در دل کوه رفت.

نقـل است برخی زائران این بقعه که به بی‌بی شـهربانو مشـهور است، شـرایطی برای زیارت او بیان کرده‌انـد، از جمله اینکه غیر سـید نبایـد وارد این زیارتگـاه شود و اگر برود مسـخ و تبـدیل به سـنگ می‌شود. زن باردار نیز چون ممکن است جنینش پسـر باشـد، حق زیارت ندارد و اگر به زیارت برود، فرزندش ناقص می‌شود. (۱) البته شرایط دیگری نیز بیان

۱- اختـران فروزان ری و تهران یـا تـذکرهٔ المقـابر، محمـد شـریف رازی، ص ۴۸۹. این در حـالی است که عـذاب مسـخ، بر اسـاس روایت‌هـای متعـدد و معتبر، از امت اسـلام برداشـته شـده است. روشن است که واضـعان این قوانین، کمتر از آموزه‌هـای دین اسـلام اطلاع داشتند.

ص: ۴۵

شده که نقل آنها ضروری نیست و همین مقدار برای خرافی بودن این ماجرا بسنده می‌کند.

دلایل بسیاری برای افسانه بودن وجود مزار شهربانو، مادر امام سجاد (ع) در شهرری وجود دارد که برخی از آنها را بیان می‌کنیم:

الف) تمامی روایت‌هایی که به‌گونه‌ای از بانوی خانه حسین (ع)، شهربانو سخن به میان می‌آورند، با صراحت، وفات وی را در حالت نفاس بیان می‌کنند. حتی در کتاب‌های تاریخی نیز این واقعه نقل شده است که پیش از این بررسی کردیم. از دیگر سو در کتاب‌هایی که ماجرای کربلا- در آنها بیان شده، از حضور شهربانو در کربلا- سخن به میان نیامده و همان‌گونه که پیش از این گفتیم، منظور از «امّه» در برخی از نقل‌های روایی و تاریخی، دایه علی بن الحسین (ع) است، نه مادر حقیقی ایشان و شهربانو حدود ۲۴ سال پیش از واقعه کربلا از دنیا رفته است.

ب) این حکایت در هیچ کتاب تاریخی و مقتل معتبر و حتی غیر معتبری دیده نشده است و اهل‌بیت (علیهم السلام) نیز اشاره‌ای به آن نکرده‌اند. به گفته برخی از تاریخ‌نگاران، حتی «عبدالعظیم حسنی» که قبر حضرت‌امامزاده حمزه را کشف کرد و از آن خبر داد،

ص: ۴۶

درباره قبر شهربانو در شهر ری هیچ سخنی بر زبان نیاورده است. به یقین، اگر شهربانو که مادر امام و همسر معصوم و در حقیقت جدّهٔ نُه امام معصوم است، در این خاک خفته بود، عبدالعظیم حسنی، به وجود وی اشاره می‌کرد. از دیگر سو شیخ صدوق، که سال‌ها در ری ساکن بود، به زیارت بی‌بی شهربانو نمی‌رفت و در هیچ یک از کتاب‌هایش به این ماجرا اشاره نکرده است. (۱)

البته شیخ صدوق در «عیون اخبار الرضا (ع)» و چند کتاب دیگر خود درباره شهربانو سخن به میان آورده، ولی حتی اشاره کوتاهی نکرده که قبر وی در شهر ری است و این دلیل بر نداشتن سند برای این زیارتگاه ساختگی است.

ج) «شریف رازی» در «تذکرهٔ المقابر» می‌نویسد:

این قضیه، در کتاب دربندی و یا مرتدی و یا بحرالانساب [آمده است] و موهوم [بوده] و به افسانه شبیه‌تر است تا به قضیه واقعیه. (۲)

این مطلب بیانگر این است که افسانه مزار بی‌بی شهربانو در ری، سال‌ها پس از شیخ صدوق ساخته

۱- اختران فروزان ری و تهران یا تذکرهٔ المقابر، ص ۴۹۰.

۲- همان، ص ۱۹۱.

ص: ۴۷

شده است و اساس و بنیان ندارد.

د) وجود شرایط غیر منطقی و غیر مستند برای زائران، دلیل دیگری بر افسانه بودن این ماجراست؛ زیرا:

یک- مسخ به معنای تبدیل به حیوان است، نه به سنگ و این سخن، نشانه ناآگاهی مبلغان این آداب و رسوم از آموزه‌های اسلامی است. همچنین، مَسْخ، رَسْخ و نَسْخ از عذاب‌هایی است که به فرموده پیامبر اکرم (ص) از امت ایشان برداشته شده است و امت‌های پیش از اسلام، به دلیل سرپیچی از رسولان الهی این گونه عذاب می‌شدند.

دو- ناقص شدن جنین در شکم مادر، به دلیل حضور در مقبره بی‌بی شهربانو، نه تنها با مبانی علمی سازگاری ندارد، بلکه منافات نیز دارد. امروزه دلایلی علمی برای نقص عضو وجود دارد. همچنین، دلایل دیگری نیز هست که به علت طولانی شدن بحث از آنها می گذریم.

سه- قضاوت درباره خطای لفظی و اشتباه فاحش منسوب به شهربانو که به جای «یاهو» گفته است: «یا کوه» و ترکیبی از حرف ندای عربی (یا) را با منادای فارسی (کوه) به کار برده و اجابت کوه را به خواننده

ص: ۴۸

وا می‌گذاریم.

به احتمال، این افسانه ساخته ذهن برخی زرتشتیان است که دفن اموات را روا نمی‌دانستند و جسد مردگان خود را جلوی سگ‌های گوشت‌خوار می‌انداختند و استخوان آنها را در «استودان» قرار می‌دادند. (۱) آنها برای حفظ حرمت مردگان خود که در این کوه دفن کرده بودند، چنین مطلب خرافه‌ای را ساخته و پرداخته‌اند و باورهای خود را با عقاید مسلمانان در آمیخته‌اند تا در سایه این پیوند دروغین، به راحتی نیایش‌ها و مراسم پیشین خود را انجام دهند.

لوح موجود در بی‌بی شهربانو

در مسجد کوچکی که بالای سر بقعه واقع شده است، لوحی وجود دارد که نوشته‌های آن هم از نظر قالب و هم از نظر محتوا اشکال دارد. جمله‌بندی و شکل ظاهری کلمات نشان‌دهنده این است که گوینده این سخنان اهل علم نبوده و خادمی بوده که به امامزادگان علاقه و گرایش داشته است. برای مثال، در

۱- برخی آثار باقیمانده از ری قدیم، حسن کریمیان، ص ۱۷۸؛ ری باستان، حسن کریمیان، ج ۱، ص ۴۰۳.

ص: ۴۹

آغاز این لوح در پاسخ به پرسشی که از صحیح‌النسب بودن چهل دختران قم شده، آمده است: «حاج شیخ عبدالکریم فرمود: بلی، آنجا تربت حضرت زهرای مرضیه می‌باشد».

فقط در همین جمله کوتاه چند اشکال وجود دارد:

الف) نام آیت الله حاج شیخ عبدالکریم، با پسوند اصلی خود بیان نشده است. بنابراین، مشخص نیست که آیا حاج شیخ عبدالکریم حائری است یا شخص دیگری و سند قول روشن نیست.

ب) هیچ منبع و هیچ فردی تا به حال ادعا نکرده که تربت حضرت زهرا (س) در قم است و چهل دختران نام دارد.

ج) جمله دعائیه «علیها سلام» غلط است و اگر کسی کمترین اطلاعی از زبان عربی و حتی قواعد نوشتار؛ چه عربی و چه فارسی داشته باشد، می‌داند این جمله یا باید به صورت «علیها السلام» باشد یا «سلام الله علیها» و در شکل اول بدون «ال» نادرست است.

د) در قم امامزاده‌ای به نام چهل دختران وجود ندارد. در «سرخس» مزاری به نام چهل دختران بوده است. همچنین، مقبره‌ای در قزوین به همین نام وجود

ص: ۵۰

داشته است که مقبره و جایگاه دفن خصوصی بوده و به دوران صفویه برمی‌گردد (۱)، ولی آنچه در قم مشهور است، بقعه‌ای در جنوب شرقی شهر قم به نام «چهل اختران» است.

برای دور نشدن از اصل بحث، اشکالات فراوان دیگر این متن را وا می‌گذاریم و فقط متن لوح را در ادامه می‌آوریم: (۲) اینجانب حاجی سید حسین قمی، خادم چهل دختران قم، یکی از روزها آیت الله حاجی شیخ عبدالکریم، بنده از ایشان سؤال کردم که این چهل‌دختران امامزاده‌اند صحیح النسب؟ فرمود: بلی و بعد از حضرت آقا سؤال نمودم که یک خبری فاضل دربندی در خصوص شهربانو می‌نویسد، این خبر صحیح است یا خیر؟ فرمودند: فاضل مرد عالمی بود صاحب رأی و فتوا، ایشان تا یک خبر را کاملًا کشف نمی‌کردند، نمی‌نوشتند. لذا ایشان هر خبر نوشتند، صحیح است، کما اینکه خبر داریم

۱- لغت نامه دهخدا، ج ۶، ص ۸۳۸۶.

۲- متن این لوح را به همان شکل موجود و بدون ویرایش آوردیم تا هم اهل تحقیق و هم عوام از حقیقت امر آگاهی یابند. قضاوت در صحت و سقم این مطلب و تطبیق آنها با اخبار پیشین را به خوانندگان وا می‌نهیم.

ص: ۵۱

صبح عاشورا حضرت سیدالشهداء سلام الله علیه شهربانو را صدا کردند پشت خیمه‌ها [و] فرمودند: شهربانو! شما نگاه به حضرت زینب و حضرت کلثوم و سایر ائمه اطهار نکنید، اینها دخترهای امیرالمؤمنین هستند، چشم، قدرت دیدن آنها را ندارد، دست، قدرت دراز شدن طرف ایشان را ندارد. چون شما از ایشان نیستید و از خانواده ائمه اطهار جدا می‌باشید، [به شام] نمی‌توانی بروی. بعد از شهادت من ذوالجناح می‌آید به خیمه گاه، شما سوار شوید، بروید! عرض می کند: یابن رسول الله! ذوالجناح بنده را به کجا می‌برد؟ فرمودند: شما را می‌برد در یکی از کوه‌های ری پنهان و غایب می‌شوی، طولی نمی کشد بعد از شما یکی از فرزندهای برادرم امام حسن (ع) به مجاورت ری می‌آید. در ری شهیدش می کنند و بقعه و بارگاه او را نزدیک آن کوه که شما پنهان شدید، می‌سازند. فرمودند: یک همچو خبری هم داریم که حضرت بی‌بی شهربانو در ری آمده است. عرض می کند که علت اینکه مرد در حرم مقدس بی‌بی شهربانو نمی‌رود،

ص: ۵۲

چیست؟ فرمودند: داخل حرم شدن از ضروریات دین نیست. بزرگان قدیم تاکنون احترام کردند، نرفتند ما هم احترام می‌کنیم، نمی‌رویم. ممکن است که شهربانو از خصوصیات حضرت سیدالشهدا باشد. (۱)

«دکتر جعفر شهیدی» در پایان رساله «بحثی درباره شهربانو» که بعدها در کتاب «چراغ روشن در دنیای تاریک» یا «زندگانی امام سجاد (ع)» چاپ شد، مقاله دو صفحه‌ای سید محمد تقی مصطفوی (چاپ شده در مجله ماهانه اطلاعات) را آورده است. وی همچنین، شهربانو را شخصیتی حقیقی و خارجی نمی‌داند و در شمار موجودات پنداری و افسانه‌ای- باستانی می‌داند. دکتر شهیدی درباره بی‌بی شهربانو می‌نویسد:

اکنون خواننده ارجمند با مطالعه دقیق گفتارهایی که داستان شهربانو بر پایه آن استوار می‌باشد و در آغاز این بخش گذشت، به خوبی در می‌یابد چگونه در خلال ده قرن، افسانه‌ای که بر پایه زنده ساختن یک رسم ملی و تجدید حیات یک عقیده سیاسی (شاه از خدا

۱- برگرفته از: مجله گزارش‌های باستان شناسی، ص ۲۹۷.

ص: ۵۳

جدا شده!) که به منظور منکوب کردن طبقات رنجیده و استحکام دستگاه سلطنت خودسر و استبدادی مطلق استوار می‌باشد، رنگ دین و مذهب به خود گرفته و نقطه‌ای که بر طبق حدس نزدیک به یقین آقای نوایی جایگاه زرتشتیان بوده است، تبدیل به امامزاده گردیده و گنبد و بارگاه و زیارتنامه [آن هم با چنان عبارات خنک و مغلوط] بر آن برپا می‌شود. (۱) سید محمدتقی مصطفوی، رئیس باستان‌شناسی آن زمان بنا به موقعیت حرفه‌ای خویش، از بحث درباره شهربانو که به عقاید مذهبی و تاریخی مسلمانان مربوط است، می گذرد و می‌نویسد:

پی‌جویی درباره شخصیت شهربانو و درجه صحت انتساب مقبره واقع در بقعه بی‌بی شهربانو به شهربانو، دختر یزدگرد، از هدف و مقصود اصلی این فصل دور است و به علاوه، رشته علم الانساب را نباید با وظایف اداره کل باستان‌شناسی مخلوط نمود و ضمناً نگارنده در خود صلاحیت و اهلیت این را نمی‌بیند در

۱- چراغ روشن در دنیای تاریک، ص ۶۴.

ص: ۵۴

موضوعی که با معتقـدات دینی و مـذهبی مردم پیونـد دارد، دخالت و اظهار نظر نمایم. لذا کسانی که علاقمند به اطلاع و تحقیق در این باره هسـتند، می‌توانند به رساله سابق الذکر مراجعه نمایند. در عین حال، ذکر این نکته را لازم می‌داند که آنچه در خاتمه رساله بحثی درباره شـهربانو از طرف نویسـنده فاضل و محقق آن اظهار عقیده و اسـتنباط شده است، خواه از نظر واقع و حقیقت موضوع و خواه از لحـاظ اجتمـاعی بـا نظر و عقیـده این‌جـانب مغـایرت دارد، لکن به عللی که فوقـاً اشـاره نمود، اطاله کلام را درباره آن جائز نمی‌بینـد. آنچه باید در نظر گرفت این است: بنایی که از طرفی قدمت آن به حدود نهصد سال بالغ می‌شود و تنها یادگار سـلامت و معمـور روزگـار آبـادانی شـهر ری است و از طرف دیگر نزدیـک ۵۰۰ سـال پیش، صـندوق منبت تـاریخی به نـام امالمؤمنین و خیر الخواتین‌ستی شهربانویه «قدس الله سرها» درون آن نهاده

ص: ۵۵

شده ...، به هیچ وجه نباید نسبت به آن کمترین بی‌دقتی و سهل‌انگاری به خرج داده شود. (۱) آقای مصطفوی برای ادعای خویش این‌گونه دلیل می‌آورد:

اگر بنای تاریخی بقعه بی‌بی شهربانو جنبه زیارتگاهی و تبرک نداشت، امروز چیزی جز چاله‌های حفاری و ویرانه از آن بر جای نمانده بود، مثل نقارخانه؛ زیرا در نقارخانه، معتقدات دینی وجود نداشته است. امروز از آن آرامگاه پرشکوه شهریاران و بزرگان آل بویه، جز سنگ و گچ چیز دیگری مشهود نیست، در صورتی که بقعه متبرک بی‌بی شهربانو از چنین آسیب‌ها و سوء نظرها به دور مانده است. (۲) گفتنی است افزون بر آنچه بیان شد، اقوال دیگری درباره این بقعه وجود دارد که به برخی اشاره می‌شود.

الف) این بقعه با یگانه الهه مجمع خدایان زرتشتی، یعنی «اردویسورآناهید» رابطه‌ای باید داشته باشد (۳) و

۱- ر. ک: مجله گزارش‌های باستانی‌شناسی، صص ۲۹۸ و ۲۹۹.

۲- مجله گزارش‌های باستانی‌شناسی، ص ۲۹۹.

۳- مجله باستان‌شناسی، مقاله دکتر باستانی پاریزی درباره قلعه‌ها و پل‌های متعددی که نام «دختر» بر آنهاست. بهار ۱۳۸۸، ص ۳۳.

ص: ۵۶

داستان این دو مزار (بی‌بی شهربانو و بانو پارس) از قدیمی‌ترین افسانه‌ها میان زرتشتیان است.

ب) زرتشتیان در این مکان محلی مذهبی مانند باشگاه یا خزانه کتاب یا مرکز اجتماعی داشته‌اند و پس از سال‌ها مقاومت و از میان رفتن حکومت مغان، این نقطه نیز به دست مسلمانان افتاده و آنها نیز با علاقه به آیین گذشته و رسوم پدران زرتشتی خود، به آن رنگ مذهبی داده‌اند تا از دستبرد مصون بماند.

ج) برخی دیگر معتقدند بقعه بی‌بی شهربانو، مزاری متعلق به بانویی است که یکی از اطفال سیدالشهدا را شیر می‌داده است.

بنابر مطالب پیش‌گفته، مادر امام علی بن الحسین (علیهما السلام)، شهربانو، دختر یزدگرد بود و ملیّت ایرانی داشت. تعدّد نام‌های وی یا بر اساس رسم عرب بوده که برای کنیزان و اسیران خود به تناسب ویژگی‌های او نام‌های مناسبی را برمی‌گزیدند و یا دشواری تلفظ نام‌های غیر عرب موجب این تغییر نام‌ها شده است.

ورود نام شهربانو در کتاب‌های متقدم و به ویژه برخی آثار مهم نشانگر صحت این حقیقت است که

ص: ۵۷

شهربانو در جنگ‌های ایران و اعراب به اسارت رزمندگان عرب درآمد و سپس در سایه تدبیر حضرت علی (ع) همسری برای خود برگزید که آن، حسین بن علی (علیهما السلام)، بود. این اتفاق در دوران خلافت عثمان بن عفان صورت گرفت و امام سجاد (ع) در بین سال‌های ۳۷ و یا ۳۸ ه. ق به دنیا آمد.

این بانوی بزرگوار، در حالت نفاس پس از تولد فرزندش (امام سجاد (ع)) دار فانی را وداع گفت. بنابراین سال وفات وی مساوی با سال تولد امام (ع) است و بنا به نقل‌های معتبر در مدینه به خاک سپرده شد و بقعه «بی‌بی شهربانو» در ری هیچ ارتباطی با وی ندارد.

ص: ۵۸

کتابنامه

۱. اثبات الوصیهٔ، علی بن الحسین مسعودی، قم، مؤسسه انصاریان، ۱۴۱۷ ه. ق.
۲. اختران فروزان ری و طهران (تذکرهٔ المقابر)، محمد شریف رازی، قم، بی‌نا، بی‌تا.
۳. الارشاد، محمد بن محمد بن نعمان (شیخ مفید)، بیروت، مؤسسه الاعلمی، ۱۹۷۹ م.
۴. اسلام در ایران؛ شعوبیه، ر. ناث و گلدزیهر، ترجمه: محمدرضا افتخارزاده، چاپ اول، تهران، مؤسسه نشر میراث‌های اسلام و ایران، ۱۳۷۱ ه. ش.
۵. الامام زین العابدین علی بن الحسین (ع)، محمد بیومی مهران، بیروت، دارالنهضهٔ العربیهٔ، بی‌تا.
۶. الامام زین العابدین، عبدالرزاق المقرّم، بیروت، مؤسسهٔ الوفاء، بی‌تا.
۷. انساب الاشراف، احمد بن یحیی البلاذری، تحقیق: سهیل زکار و ریاض زرکلی، چاپ اول، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۷ ه. ق.
۸. بحارالانوار، محمد باقر مجلسی، چاپ دوم، بیروت، ۱۴۰۲ ه. ق.
۹.

ص: ۵۹

بصائر الدرجات الکبری، محمد بن حسن بن فروخ قمی، تهران، مؤسسهٔ الاعلمی، ۱۴۰۴ ه. ق.

۱۰. تاج المواليد فی مواليد الائمه ووفياتهم، فضل بن حسن طبرسی، قم، کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۶ ه. ق.

۱۱. تاریخ الائمهٔ، ابن ابی الثلج، قم، مکتبهٔ آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۹ ه. ق.

۱۲. تاریخ الیعقوبی، محمد بن واضح یعقوبی، قم، مؤسسه نشر فرهنگ اهل بیت:، بی‌تا.

۱۳. تاریخ تشیع در ایران از آغاز تا قرن دهم هجری، رسول جعفریان، قم، انصاریان، ۱۳۷۵ ه. ش.

۱۴. تاریخ قم، حسن بن محمد بن حسن قمی، انتشارات توس، ۱۳۶۱ ه. ش.

۱۵. التهذیب، محمد بن حسن (شیخ طوسی)، تهران، دارالکتب الاسلامیهٔ، ۱۳۶۵ ه. ش.

۱۶. چراغ روشن در دنیای تاریک، سیدجعفر شهیدی، تهران، نشر چاپخانه محمدحسن علمی، بی‌تا.

۱۷. خلاصه البیان فی شرح احوال شاه زنان، ابراهیم مظفری قزوینی، چاپ اول، مؤلف، ۱۳۹۸ ه. ق.

۱۸. زن در حقوق ساسانی، کریستین پارتلمه، ترجمه ناصرالدین صاحب زمانی، تهران، نشر عطایی، ۱۳۳۷ ه. ش.

۱۹. الصحاح تاج اللغهٔ و صحاح العربیهٔ، اسماعیل بن حمّاد جوهری، تحقیق احمد عبدالغفور عطار، بیروت، دارالعلم للملایین، ۱۹۵۶ م.

۲۰.

ص: ۶۰

الطبقات الکبری، محد بن سعد، دار صادر، بی‌تا.

۲۱. الطبقات، خلیفه بن خیاط، تحقیق دکتر سهیل زکّار، بیروت، دارالفکر، ۱۴۱۴ ه. ق.

۲۲. عمدهٔ الطالب فی انساب آل ابی‌طالب، احمد بن علی بن عنبه، چاپ دوم، نجف، مطبعهٔ الحیدریهٔ، ۱۳۸۰ ه. ق.

۲۳. عیون اخبار الرضا (ع)، محمد بن علی بن بابویه (شیخ صدوق)، انتشارات جهان، ۱۳۷۸ ه. ش.

۲۴. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ ه. ش.

۲۵. الکامل فی اللغهٔ و الادب والنحو و التصریف، ابوالعباس المبرد، تحقیق دکتر زکی مبارک، چاپ اول، مصر، شرکهٔ مکتبهٔ مصطفی البابی واولاده، ۱۳۵۵ ه. ق.

۲۶. کشف الغمهٔ، علی بن عیسی الاربلی، بیروت، دارالکتب الاسلامیهٔ، بی‌تا.

۲۷. لغتنامه دهخدا، علی اکبر دهخدا، چاپ دوم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ ه. ق.

۲۸. مثالب العرب، محمد بن سائب بن کلبی، تصحیح نجاح الطائی، دارالمهدی، ۱۳۷۷ ه. ش.

۲۹. مجله اطلاعات ماهانه، مقاله «بقعه بی‌بی شهربانو»، سید محمدتقی مصطفوی، سال پنجم، ش ۱.

۳۰. مجله باستان‌شناسی و هنر ایران، مقاله «برج‌های سنگی شمیران و رابطه آن با استودان‌های ساسانی»، دکتر پرویز ورجاوند، ش ۳، ۱۳۴۸ ه. ش.

۳۱.

ص: ۶۱

مجله بررسی‌های تاریخی، مقاله «بی‌بی شهربانو و بانو پارس»، مِری بویس، سال دوم، ش ۴۰۳.

۳۲. مجله پیام زن، مقاله «شهربانو؛ مادر نیایش‌ها»، ناهید طیبی و زهره اناری، سال نهم، ش ۱۱، ۱۳۷۹ ه. ش.

۳۳. مجله رساله الحسین، مقاله «بقعه بی‌بی شهربانو»، محمد هادی یوسفی غروی، سال اول، ش ۲.

۳۴. مجله گزارش‌های باستان‌شناسی، مقاله «بنای تاریخی بقعه بی‌بی شهربانو در ری»، سیدمحمد تقی مصطفوی، ۱۳۳۴ ه. ش.

۳۵. مجمل التواریخ والقصص، ابن شادی، تهران، بی‌نا، ۱۳۱۸ ه. ش.

۳۶. مرآة العقول، محمدباقر مجلسی، تهران، دارالکتب الاسلامیة، ۱۳۶۳ ه. ش.

۳۷. المعارف، عبدالله بن مسلم بن قتیبه، تحقیق ثروة عکاشه، قم، منشورات شریف رضی، ۱۴۱۵ ه. ق.

۳۸. المقنعة، محمد بن محمد بن نعمان (شیخ مفید)، چاپ دوم، قم، مؤسسة النشر الاسلامی، ۱۴۱۰ ه. ق.

۳۹. المناقب، الموفق بن احمد الخوارزمی، چاپ دوم، قم، مؤسسة النشر الاسلامی، ۱۴۱۱ ه. ق.

۴۰. المنتخب من ذیل المذیل، محمد بن جریر طبری، بیروت، مؤسسة الاعلمی، بی‌تا.

۴۱. هدایة الکبری، حسین بن حمدان خصیبی، بیروت، مؤسسة البلاغ، ۱۴۱۱ ه. ق.

درباره مرکز

بسم الله الرحمن الرحیم

جاهِدُوا بِأَمْوالِکُمْ وَ أَنْفُسِکُمْ فی سَبیلِ اللَّهِ ذلِکُمْ خَیْرٌ لَکُمْ إِنْ کُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :

الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه

ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و...

د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر

ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز)طراحی سیستم های حسابداری ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و...

ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت : ۲۳۷۳ شناسه ملی : ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سـایت: www.ghaemiyeh.com ایمیـل: Info@ghaemiyeh.com فروشـگاه اینترنـتی: www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳- (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگـانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور کاربران ۲۳۳۳۰۴۵(۰۳۱۱)

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳ ، شماره کارت :۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳و شماره حساب شبا : IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱-۰۶۰۹-۵۳ به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».

مرکز تحقیقات رایانه ای
قائمیه
اصفهان
www
برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹